

THE INFLUENCE OF GLOBALIZATION PROCESSES ON THE FORMATION OF THE LEGAL CULTURE OF THE POPULATION

Bohdan Andrusyshyn^{1,2}, *Olha Tokarchuk*^{1,3}, *Olena Makarova*^{1,4},
Stanislav Shytyi^{1,5}, *Volodymyr Tartasiuk*^{1,6}

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ НАСЕЛЕННЯ

*Богдан Андрусичин, Ольга Токарчук, Олена Макарова,
Станіслав Шитий, Володимир Тартасюк*

Abstract. The rapid development of information technologies, which has filled absolutely all spheres of public life, dictates its own rules and sets strict requirements for every person. At the present stage of society development, in the era of globalization, it is certainly important to understand the significance and correctness of state policy, to make strategic decisions, to develop influential areas of state management that are of primary importance for the prosperity of the country, to be aware of either the adoption of expected decisions or, on the contrary, the advisability of following some unpredictable behavioural strategies.

The aim of the paper is to study the directions of development of the legal culture of the population in Ukraine and beyond, to determine the phenomena that have an impact on the legal education of the population and, on their basis, to formulate the most successful and effective vectors of development for increasing the role of the legal culture of the population. Such knowledge is of particular interest, because it makes it possible to develop a strategy for reducing the crime rate in the state by improving the legal culture of the population.

Keywords: society, legal nihilism, crime, constitutional state, background phenomena, military aggression, social norms

¹ Dragomanov Ukrainian State University, Kyiv, Ukraine

² <https://orcid.org/0000-0002-5490-6874>

³ <https://orcid.org/0009-0009-7377-8132>

⁴ <https://orcid.org/0000-0002-0208-9737>

⁵ <https://orcid.org/0000-0002-0850-5236>

⁶ <https://orcid.org/0000-0001-9444-5702>

Анотація. Швидкий розвиток інформаційних технологій, який заповнив абсолютно всі сфери суспільного життя, диктує свої правила та ставить жорсткі вимоги до кожної людини. На сучасному етапі розвитку суспільства, в епоху глобалізації, безперечно, важливим є розуміння значущості та правильності ведення державної політики, прийняття стратегічних рішень розвиток впливових сфер управління державою, які мають першочергове значення для процвітання країни, усвідомлення прийняття очікуваних рішень або, навпаки, доцільності прийняття непередбачуваної стратегії поведінки.

Метою даної роботи є вивчення напрямків розвитку правової культури населення в Україні та поза її межами, визначення тих явищ, які мають вплив на правове виховання населення та на основі них сформулювати найбільш вдалі та ефективні вектори розвитку підвищення ролі правової культури населення. Такі знання представляють особливий інтерес, адже дозволяють виробити стратегію зниження рівня злочинності в державі за допомогою підвищення правової культури населення.

Ключові слова: суспільство, правовий нігілізм, злочинність, правова держава, фонові явища, військова агресія, соціальні норми

Вступ

Історія правової думки хвилювала видатних мислителів минулого і нараховує кілька тисячоліть. Нині ця тема викликає інтерес, адже здобутки минулого примножуються, розвиваючись у правових та політичних вченнях сучасних досліджень. Формування правової культури населення будь-якої держави ґрунтується на вченнях теорії держави і права, взаємовідносин людини, громадянина і держави, значимості принципу верховенства права і гарантії захисту основоположних прав та законних інтересів людини і громадянина, які є базовими у правовій демократичній державі.

Дослідження проблеми формування правової культури та правової освіти має високу актуальність, оскільки розбудова демократичної, соціальної, правової держави і створення громадянського суспільства може бути реалізована, якщо політична і правова реформа поєднуюватиметься з формуванням правової культури українського населення. Така позиція є актуальною не лише для України, адже право розвивається паралельно із суспільними відносинами, які виникають на міжнародному рівні також.

До військового вторгнення Росії в Україну народ прагнув до світлого майбутнього, будував плани, навчався і працював на користь власних потреб, безпеки та процвітання України, розробляв заходи з правової освіти населення та протидії й мінімізації злочинних проявів. Без перебільшення зазначимо, що війна в одну мить змінила життя громадян України. Пріоритетом і найбажанішою метою стала перемога над ворогом і розбудова могутньої, правової, європейської держави, знайдення механізмів та союзників задля безпеки та оборони держави, щоб ніколи ми і майбутні покоління не відчували жахиття війни та страх за своє життя і своїх рідних та близьких.

Мабуть кожен з нас, разом з науковими поглядами істориків, політологів та науковців хочуть зрозуміти причини військової агресії проти України, знайти дієві шляхи протистояння тоталітарному режиму, неспра-

ведливості та виборювання незалежності. Проте розуміємо, що головною метою є перемога над ворогом, відновлення суверенітету нашої держави та захист основоположних прав, свобод людини і громадянина. Важливим і безцінним є єдність народу, відродження всього українського, патріотизм, повага, взаємодопомога та небайдужість. Водночас, маємо розуміти, як би не було складно Україна має слідувати тим правовим і демократичним цінностям, які є фундаментом для підтримки статусу правової демократичної держави. В цьому аспекті досить важливим є питання не лише правової освіти населення, а й правової обізнаності. Навіть у такий важкий для держави час, Україна продовжує навчати, працювати та цінувати, протидіяти жорстокості та злочинам, а пропаганда поваги до закону, самоосвіта і правова освіта — шлях до розбудови правової держави та можливість мінімізації проявів криміногенної мотивації причин злочинності. Безперечно заклади освіти, починаючи зі школи мають вирішальне значення у подоланні правового нігілізму та формуванні правової культури населення.

Знаковим для державної політики у сфері шкільної правової освіти став 2001 р. У державі стали розуміти необхідність кардинальних реформ у цій галузі, оскільки будувати правову державу без підвищення рівня правової освіти було дуже важко. Правова освіта населення з 2001 р. полягала у здійсненні комплексу заходів виховного, навчального й інформаційного характеру, спрямованих на створення належних умов для набуття громадянами обсягу правових знань і навичок у їх застосуванні, необхідних для реалізації громадянами своїх прав і свобод, а також виконання покладених на них обов'язків. Вона була складовою частиною системи освіти і мала на меті формування високого рівня правової культури та правосвідомості особи, її ціннісних орієнтирів й активної позиції як члена громадянського суспільства [1].

Мета дослідження — вивчити ті явища соціальної дійсності, які існують практично в кожній державі і впливають на формування правової культури населення.

Таке дослідження становить особливий інтерес, оскільки дозволяє привити значимість взаємовідносин людини і держави, повагу до законів, на непорушність прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина. Зазначене є необхідною теоретичною базою для створення ефективних державних заходів підвищення правової культури населення, подолання правового нігілізму і, як наслідок, зниження рівня злочинності в державі.

Матеріали та методи

Матеріалом для розуміння факторів, які впливають на процеси глобалізації в напрямку формування правової культури населення, слугувало розуміння самого терміну «глобалізація», а також розуміння тих явищ, які існують у державі і впливають на оцінку рівня правової культури населення.

За результатами дослідження встановлена взаємозалежність правової культури населення з такими явищами як злочинність, правовий нігілізм, фонові явища, виховання підростаючого покоління. Доведена взаємозалежність динаміки показників зазначених понять з рівнем правової культури населення.

На базі прикладу процедури медіації (Закон України «Про медіацію» від 2021 р.) відмічена зміна соціальних цінностей в рамках гуманізації законодавства, зокрема, ставлення до покарання за вчинене суспільно-небезпечне діяння.

Результати

Правова культура в тому вигляді в якому ми можемо її споглядати — це науковий здобуток правових та політичних вчень кількох тисячоліть, на основі яких формувалося культурно-правове виховання населення тієї чи іншої держави. Безперечно, беручи до уваги історичний досвід, можна спрогнозувати модель поведінки органів державної влади, проте головне обрати правильний вектор розвитку задля забезпечення стабільної та могутньої правової держави, де права, свободи, честь, гідність та законні інтереси, повага до людини є на найвищому рівні.

Окремо взяті країни можуть переймати позитивний досвід розвинутих могутніх держав ведення політики, саме в цьому випадку, можемо говорити про глобалізаційні процеси. Хоча термін «глобалізація» з'явився порівняно не так давно, проте його використання почалося в середині минулого століття. Глобалізація — об'єктивний, необхідний процес, який супроводжує людство протягом його історії. Це взаємозв'язок і взаємовплив країн, який стосується безлічі аспектів людського життя, насамперед у політичній, економічній, соціальній, культурній сферах [12].

У рамках нашого дослідження, видається логічним навести тлумачення поняття «глобалізації». Зауважимо, що визначень зазначеного терміну доволі багато. Для нас становить інтерес тлумачення зазначеного вище явища саме в такій інтерпретації:

1. Глобалізація — це і стан, і процес, і перспектива розвитку людського суспільства.
2. Глобалізація — процес, завдяки якому досягнення, рішення і діяльність людей в одній частині земної кулі справляють значний вплив на окремих людей і їхні спільноти в усіх частинах світу [11].
3. Глобалізація (англ. globalization) — перетворення певного явища на світове, планетарне; те, яке стосується усієї Землі, земної кулі.
4. Глобалізація — це процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації. Основними наслідками цього процесу є розподіл праці, міграція у масштабах усієї планети капіталу, людських та виробничих ресурсів, стандартизація законодавства, економічних та технічних процесів, а також зближення культур різних країн. Це об'єктивний процес, який носить системний характер, тобто охоплює всі сфери життя суспільства. В результаті глобалізації світ стає більш зв'язаним і взаємозалежним від його суб'єктів.

Також це процес розповсюдження інформаційних технологій, продуктів і систем по всьому світі, що несе за собою економічну та культурну інтеграцію [15].

Цікаво відмітити, як зазначає джерело UNIVERSE, термін «глобалізація», з'явився понад 400 років тому, а шлях до формування уявлень про правову культуру в тому вигляді, в якому існує нині, сягає двох тисячоліть.

Переконані, досліджувати правову культуру населення необхідно у взаємозв'язку з такими явищами, як правова держава, злочинність, правовий нігілізм, профілактика фонових явищ та розуміння залежності та зв'язку поведінки людини і держави, заснованої на нормах права та моралі.

Розглянемо кожне з цих явищ і простежимо взаємозв'язок правової культури населення із перерахованими вище поняттями.

Отже, для правової держави найбільш важливим є дотримання прав і свобод людини і громадянина, а це можливо лише, коли правова культура населення держави в цілому і, зокрема, кожної людини окремо, перебувають на досить високому рівні. На думку М. Козюбри, в основі концепції правової держави покладено ідею про необхідність підкорення державної влади праву заради гарантування і захисту прав і свобод людини [16].

Характеризуючи правову державу, науковці, передусім, звертають увагу на принципи верховенства права і це зрозуміло. До речі, сучасне розуміння поняття «верховенство права» запровадив британський правник — конституціоналіст А. В. Дайсі у своїй праці «Introduction to the Study of the Law of the Constitution» (*Journal of Law of Ukraine, 2011*). При цьому вчений визначав такі характеристики верховенства права, як:

- 1) жодна людина не може зазнавати покарання, окрім як у випадку явного порушення закону, який повинен забезпечувати визначеність та передбачуваність, щоб ним могли керуватись громадяни при вчиненні дій чи веденні справ, і який не повинен дозволяти карати особу ретроспективно;
- 2) жодна людина не перебуває понад законом й усі суспільні класи є загальнопідпорядкованими єдиним приписам права;
- 3) верховенство права повинно впливати не із писаної конституції, а із «звичаєвого (витвореного суддями) права» [16]. Цілоком погоджуємося із зазначеною думкою, адже гарантувати захист прав і свобод людини це обов'язок кожної держави у якій правова культура, правове виховання та законність відіграють чи не основну роль в управлінні державою та міждержавних відносинах.

Слід відзначити, що вагому роль відіграє й час протягом якого формується правова культура в державі. В порівнянні з розвинутими західними країнами (Німеччина, США, Франція, Великобританія та інші) Україна досить молода держава, тому порівнювати рівень правової культури із державами із столітньою історією не зовсім правильно. Торкаючись питання підтримки та допомоги цивілізованих країн світу у воєнний час, вказує на значимість демократичних цінностей, боротьбу над тоталітаризмом, можливість правового та дипломатичного вирішення міждержавних проблем, які можна і необхідно розв'язати в правовому полі, не порушуючи державні кордони, права і свободи людини.

Наприклад, у реформуванні французького права значну роль відіграла Французька революція XVIII ст., яка була серйозним випробуванням на міцність системи правових відносин, що залишилися від Середньовіччя. Право створювало необхідний простір для зростання виробництва, торгівлі, для задоволення потреб суспільства, що сприяло ознайомленню з правовими нормами все більшої кількості населення і тим самим підвищувало

правову культуру. Тож, для французів саме закон, а не звичаї та судова практика видавався найбільш ефективним засобом вироблення справедливих законів. З огляду на історичні події французьке законодавство увібрало в себе досвід правового регулювання суспільних відносин і рівня компетентно-правової культури в механізмі формування та реалізації права майже протягом 350 років. Відповідно до досліджень М.Ф. Целуйко Україна є молодшою державою з низьким рівнем правової культури і для того, щоб підвищити його необхідно перевірити закони та нормативно-правові акти на практиці, необхідний час і досвід застосування, якого в нашій державі занадто мало, щоб робити висновки про те, що неможливо подолати правовий нігілізм, знизити рівень злочинності, корупції тощо [13].

Правова культура країн англосаксонського права — це результат юридичної практики країн англосаксонського права, таких як Великобританія, США. Для нашої країни, яка історично й культурно тяжіє до Європи, що є частиною єдиного європейського простору, цей досвід важливий як із політико-правового, так і з практичного поглядів. З англійської правової системи запозичено такі ідеї, як презумпція невинуватості, принцип верховенства права, змагальне правосуддя або суд присяжних, використання звичаю ділового обороту в цивільному праві тощо. Усе це та інше становить невід’ємні елементи англійської правової культури, яка все більше набуває рис сучасного континентального права. Проте запозичення елементів англійської правової культури, на жаль, не супроводжується адекватними змінами правової свідомості людей, їх правових цінностей, мотивів [13. С. 26].

Юридична наука повинна вивчати та враховувати історію правових систем різних народів, що мають цінність для сучасного устрою цивілізованих держав світу, а також для правових приписів усіх галузей права. Так, видатний український вчений С. Дністрянский вважав, що історія правової культури з моменту зародження і до сучасного часу дозволила б правникам і політикам прийти до загальних філософських висновків про суть права [11. С.261].

На підтвердження необхідності вирішення проблем корупції в Україні наводимо дані Info Sapiens, які проведено за фінансової підтримки Антикорупційної Ініціативи Європейського Союзу в Україні (EUACI). Згідно з даними Info Sapiens, корупція є другою за значущістю суспільною проблемою після війни. Зокрема серед опитаного населення 69,0 % вважають корупцію дуже серйозною проблемою (2020). Шемшученко Ю.С. вважає: «... суспільство характеризується певною зневірою в потенціалі права або навіть зневагою до певних правових положень та настанов» [14]. Безперечно, з плином часу розвиваються суспільні відносини, з’являються потреби у криміналізації або декриміналізації тих чи інших суспільно-небезпечних діянь, створення нових законів та підзаконних актів для врегулювання відносин та наведення порядку у державі. Проте буває й так, що можуть створюватися шляхи, щоб обійти закон і начебто все в рамках закону, але не в інтересах громадян (більшості) або трактують ті чи інші норми для уникнення відповідальності, що підриває роль права, закону і тим самим знижує правову культуру населення в цілому.

Досить ґрунтовно цю проблему дослідив Ю.С. Шемшученко, який, аналізуючи Декларацію про державний суверенітет України, в якій зафі-

ксовано принцип верховенства права Конституції і законів, тоді як в Основному Законі — принцип верховенства права. Принцип законності не згадується у Конституції. За цих обставин принцип верховенства права працює не стільки на забезпечення правопорядку, скільки на користь тим, хто намагається обійти закон, підмінити законність політичною чи клановою доцільністю [14].

Найбільш небезпечними причинами, які впливають на зниження рівня правової культури населення, вважаємо корупцію, безробіття, зловживання службовим становищем, втрата довіри громадян до органів державної влади, пасивність у захисті своїх прав і законних інтересів.

Зазначені причини підривають авторитет органів державної влади, загалом авторитет держави на міжнародній арені, призводять до виникнення недовіри та агресії серед населення держави, як наслідок процвітання правового нігілізму і зниження рівня правової культури населення загалом.

Особливо небезпечними наслідками для будь-якої держави є заперечення закону державними службовцями, які водночас є причиною і наслідком розбалансування державного механізму. Найбільш небезпечними на думку М. Целуйко є втрата взаєморозуміння між державою та громадянами, провокування громадян до зловживання своїми правами, захоплення антиправових цінностей, мотивація антиправової агресії, пасивність особи чиновника, її відчуженість від активної, творчої участі в державно-правовому розвитку [13. Р. 26]. Ми б додали до цього переліку ще й відверте ігнорування звернень громадян за захистом своїх прав та «покривання» службовців їх протиправної поведінки.

Враховуючи необхідність подолання масового правового нігілізму та інших проявів деформації правосвідомості, які значною мірою перешкоджають розбудові правової держави, на наш погляд, саме правовиховний вплив на населення є чи не єдиним засобом, за допомогою якого держава в особі уповноважених органів здатна впливати на формування правосвідомості та правової культури громадян [9. С. 120].

Зрозуміло, коли ми говоримо про глобалізаційні процеси, очевидно, що вплив на ту чи іншу державу мають могутні розвинені держави, організації, які мають ефективні механізми впливу та управління в глобальному просторі, тобто у всьому світі. Так, зокрема, приймаються на міжнародному рівні законодавчі акти, які шляхом імплементації стають надбанням національного законодавства і тут головне, на нашу думку, стати частиною світового розвитку, діяти в межах законності та власних інтересів аби розвиватися та стати єдиним співтовариством для якого єдина мета — прагнення розвиватися і стати частиною глобального простору.

Не секрет, що динаміка злочинності в державі є мірилом правильно спланованої роботи державних органів, обрання правильного вектору правової освіти населення і, як наслідок, правової культури. Правильно виховані, в правовому аспекті, громадяни не перетнуть межу законності, якщо це не стосується злочинів з необережності. Тут, на нашу думку, необхідно робити акцент у вихованні молоді, зокрема неповнолітніх.

На думку Ю.С. Шемшученка необхідно формувати правову думку. Насамперед, ідеться про обізнаність у праві, яка є невід'ємною частиною загальної культури громадянина, умовою формування правосвідомості та відповідного правового світогляду [14].

Метою правового виховання є, безумовно, подолання різноманітних проявів деформації правосвідомості та підвищення рівня правової культури громадян. Разом з тим, виділимо декілька завдань, досягнення яких сприятиме найбільш ефективному здійсненню правовиховного процесу:

- 1) гносеологічні (від англ. gnoseological) — спрямовані на оволодіння особою необхідним мінімумом правових знань з різних галузей права;
- 2) емоційні (від англ. emotional) — спрямовані на усвідомлення особою цінності права в житті будь-якої держави, формування виховання поваги до права, щоб вимоги останнього стали особистим переконанням кожного;
- 3) біхевіористичні (від англ. behavioural) — спрямовані на формування позитивної соціально-активної поведінки громадян; вироблення звички керуватися нормами закону у повсякденному житті, а також прищеплення навичок правомірної поведінки.

У процесі здійснення правовиховного процесу для досягнення окреслених завдань необхідно застосовувати ефективні форми правового виховання. Таких форм нараховують більше 20, але серед них виділяють найбільш основні: правова освіта (навчання), правова агітація, правова пропаганда, правове самовиховання (самоосвіта).

Найбільш ефективною та результативною формою правового виховання є правова освіта (навчання), під якою розуміємо цілеспрямовану, систематичну діяльність навчально-виховних і культурно-освітніх закладів, спрямовану на засвоєння необхідного рівня знань про державу і право, формування та підвищення рівня правосвідомості та правової культури, виховання учасників правовиховного процесу в дусі поваги до закону та прав людини [9. С. 120].

Шукаючи відповіді детермінант протиправної поведінки, цілком виправдано їх досліджувати у взаємозв'язку зі змінами та станом соціальної й економічної ситуації в державі. Адже саме ці чинники, поряд з політичними, впливають на добробут, дохід, розвиток усіх сфер суспільного життя й, зокрема, виховання дітей. А формування проявів протиправної поведінки, які в подальшому можуть призвести до вчинення злочинів неповнолітніми, серед основних факторів виділимо негативний вплив сімейного виховання, вплив найближчого оточення дитини (друзі, школа, сусіди, знайомі). Адже саме з сім'ї починається соціалізація дитини. Хоча не секрет, що соціалізація триває все життя, проте фундамент поведінки, розуміння моральних норм у суспільстві, закладається саме в ранньому дитинстві [7]. Від рівня культури в сім'ї, виховання, в тому числі правового, залежить рівень культури населення в державі. Фундамент виховання закладається в сім'ї, підсилюється виховними та освітніми закладами.

Переконані, що сім'я є основним фактором соціалізації особистості, а якщо взаєморозуміння з батьками, впливу на формування правових принципів життя у соціумі в дитини немає, то при потраплянні в «погану» компанію підвалини у формуванні життєвих принципів, яким дитина може слідувати все життя, можуть сформуватися під впливом негативного соціального оточення і, як наслідок, може спричинити соціально-негативну поведінку, розповсюдження фонових явищ, правопорушень серед неповнолітніх [7].

На переконання Б.І. Андрусішина лише тісна взаємодія держави і громадянського суспільства здатні забезпечити повномасштабну реалізацію основних прав і свобод. Провідне місце в системі забезпечення прав і свобод мають займати педагогічні навчальні заклади, які здійснюють підготовку не лише педагогів, а й висококваліфікованих юристів, які б змогли як захищати права, свободи та законні інтереси, так і давати їм знання стосовно власних прав, свобод і можливості захисту [2. С. 82.]

На підвищення рівня правосвідомості та правової культури громадян безпосереднім чином впливає належний рівень правового виховання. Останнє в юридичній літературі розглядають у широкому та вузькому розуміннях. У першому випадку під правовим вихованням розуміється вплив усіх правових факторів суспільного життя, включаючи і правову систему на формування в індивідів і колективів людей певних правових якостей, що відповідають досягнутому в суспільстві рівню правової свідомості і правової культури. У вузькому розумінні правове виховання — цілеспрямований, повсякденний, систематичний вплив юридичної теорії і практики на свідомість людей для виховання у них відповідного рівня правової свідомості, культури і зразкової поведінки [9. С. 119].

Відомий український науковець Ю.С. Шемшученко акцентує увагу на необхідності виховання саме громадянського суспільства щодо відповідної правової культури, рівня правової свідомості, громадянської вихованості (кристалізації громадянської позиції кожного). Крім того, наголошує на необхідності обізнаності у праві, яке можливо досягнути шляхом формування та розвитку правових знань особи у сфері державного управління, виховання поваги до права як соціальної цінності та до принципів правозаконності, вироблення потреб і навичок активного захисту прав і законних інтересів [14]. На необхідності модернізації систем юридичної освіти вказує й М. Целуйко у своєму дослідженні, з метою підвищення рівня компетентно-правової культури працівників різних гілок влади в механізмі формування та реалізації права. Крім того, модернізації потребує професійна юридична освіта й виховання, яка має бути орієнтована на підвищення якості освітніх програм у галузі юриспруденції, посилення антикорупційної складової під час викладання навчальних дисциплін [13. С. 27].

Правова освіта має важливе значення в житті кожної людини. Ще у вересні 1978 р. у Відні відбувся Міжнародний конгрес ЮНЕСКО з прав людини, який пропонував усебічно використовувати різноманітні форми навчання для того, щоб громадяни отримували необхідні знання про свої права та обов'язки.

Питання, пов'язані зі сферою набуття громадянами правових знань регулюються як на національному, так і міжнародному рівнях. Так, наприклад, у Резолюції VI Конгресу ООН по попередженню злочинності, поводженню з правопорушниками вказано, що «правові знання сприяють вихованню свідомої життєвої позиції, заснованої на принципах права, справедливості і моралі, підвищенню загального рівня стану законності і правопорядку, а також підвищенню ролі кожного громадянина у вирішенні важливих проблем життя суспільства» [3. С. 230].

В Україні на визначення основних завдань щодо набуття правових знань, умінь і навичок громадянами та посадовими особами державних органів та на подолання правового нігілізму спрямована «Програма правової

освіти населення України», затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 29 травня 1995 р. № 366. Підвищенню загального рівня правової культури та вдосконаленню системи правової освіти населення, набуттю громадянами необхідного рівня правових знань, формуванню у них поваги до закону покликана «Національна програма правової освіти населення», затверджена Указом Президента України від 18 жовтня 2001 р. № 992/2001.

У розділі II Зasad державної політики України в галузі прав людини, затверджених Постановою Верховної Ради України від 17 червня 1999 р. № 757-XIV, зазначається, що підвищення рівня правової культури і правової свідомості людини і громадянина, формування поваги до закону та визначення механізмів захисту їх прав відноситься до основних напрямів державної політики.

З метою підвищення правової освіти та виховання дітей і молоді, для визначення сучасних теоретичних засад виховання, створення організаційних та інших умов виховної діяльності, сприяння підвищенню якості останньої у шкільних закладах та різних соціальних інститутах була прийнята Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні від 1 липня 2004 р. № 1-7/6-98.

Таким чином, в Україні прийнято і діє низка підзаконних нормативних актів, які покликані вирішувати завдання, пов'язані з правовою освітою населення. Однак, зважаючи на реалії сьогодення, а також на те, що правова освіта посідає особливе місце у системі загальної освіти в Україні (це підтверджується низкою нормативно-правових актів, в яких ідеться про роль і значення правової освіти) та розбудові нашої держави як правової, що прямо зазначено у ст. 1 Конституції України, вважаємо за необхідне розробити законопроект і прийняти Закон України «Про правову освіту».

Необхідність розробки та прийняття Закону України «Про правову освіту» впливає з п. 6 ч. 1 ст. 92 Конституції України, в якому вказано, що «виключно законами України визначаються... засади регулювання праці і зайнятості, шлюбу, сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства; виховання, освіти, культури і охорони здоров'я; екологічної безпеки». Отже, питання освіти підпадає під предмет правового регулювання саме закону, а не підзаконних нормативно-правових актів. А закон має вищу юридичну силу, ніж підзаконні акти.

Крім того, необхідність розробки та прийняття Закону України «Про правову освіту» впливає також зі ст. 57 Конституції України, відповідно до якої «кожному гарантується право знати свої права і обов'язки».

Беручи до уваги всі ці чинники, можна з упевненістю говорити про врегулювання правоосвітніх відносин на рівні саме закону. Цей нормативний акт має визначити на законодавчому рівні правові, організаційні, фінансові та інші засади функціонування і розвитку правової освіти. На наш погляд, Закон України «Про правову освіту» має містити такі основні розділи:

- загальні положення, де визначається термінологічна база, завдання законодавства України про правову освіту та основні принципи її здійснення; напрями правової освіти;
- розділ, що регламентує типи навчальних закладів системи правової освіти та культурно-освітніх установ;

- розділ щодо організації правоосвітньої та правовиховної діяльності навчальних та інших закладів, зокрема стосовно форм правового виховання;
- розділ, в якому визначено учасників правоосвітнього та правовиховного процесу, їх права та обов'язки;
- розділ, що регулює фінансово-господарську діяльність, матеріально-технічну базу закладів, що здійснюють правоосвітню та правовиховну діяльність;
- розділ, в якому приділено увагу міжнародному співробітництву у системі правової освіти;
- розділ, присвячений відповідальності за порушення законодавства про правову освіту.

Таким чином, цей нормативний акт має визначити на законодавчому рівні необхідність правової освіти населення, створити належні умови для набуття громадянами правових знань з метою підвищення рівня правової культури та правової свідомості населення. Ці заходи, в свою чергу, несуть в собі потужний потенціал і з часом здатні максимально мінімізувати різноманітні прояви деформації правосвідомості, в тому числі правового нігілізму [9. С. 125].

Що стосується нейтралізації правового нігілізму держслужбовців і правотворців М. Целуйко пропонує запровадити гідне матеріальне забезпечення, відкриту діяльність державного апарату, ефективну систему відповідальності чиновників перед суспільством [13. С. 26]. Повною мірою не можемо погодитися із зазначеною вище думкою, адже нейтралізувати злочинність або будь-які її прояви неможливо, оскільки з часів виникнення людства злочинність завжди існувала і буде існувати, адже це цілком нормальний процес його розвитку. Держава разом з кримінологами можуть впливати на рівень злочинності, проте зовсім позбутися просто неможливо.

Враховуючи те, що правове навчання здійснюється через систему навчальних закладів юридичного та неюридичного спрямування, на наш погляд, необхідно окреслити те, в яких саме напрямках воно має здійснюватися:

- 1) теоретичний — передбачає оволодіння громадянами знаннями про державу і право, формування та підвищення загальної культури і зокрема правової;
- 2) практичний — передбачає створення належних умов для набуття громадянами необхідного рівня правових знань та вироблення умінь і навичок їх застосування з метою захисту своїх законних прав та інтересів;
- 3) профілактичний — спрямований на проведення з учасниками правовиховного процесу заходів, спрямованих на профілактику злочинності, наркоманії, токсикоманії, алкоголізму та інших негативних явищ;
- 4) інформаційний — забезпечує висвітлення в засобах масової інформації актуальних питань, пов'язаних зі сферою права;

- 5) науково-просвітницький — забезпечує набуття громадянами умінь і навичок написання наукових робіт на актуальні теми правового спрямування, розширення наукового світогляду, підготовку до активної науково-дослідної роботи, оволодіння сучасними вимогами до написання наукових робіт у галузі права;
- 6) консультаційний — спрямований на надання безоплатної правової допомоги соціально незахищеним громадянам.

Реалії сьогодення (масовий правовий нігілізм та інші форми прояву деформації правової свідомості, а також необхідність розвитку нашої держави як правової) вимагають від України обрання одним із пріоритетних напрямів здійснення широкомасштабної правової освіти населення, адже вона має безпосередній вплив на формування та підвищення рівня правової культури громадян [9. С. 125].

Історичний досвід свідчить: порядок життя, за якого народ не знає й не розуміє права, безглуздий і небезпечний, він неминуче призводить «к произволу сильного и запуганности слабого» [13. С. 26].

Застосування ІТ-технологій в сучасному світі, інтернет ресурси є невід'ємною частиною процесу навчання, в тому числі запозичення методів закордонного досвіду протидії правовому нігілізму та підвищення правової культури населення. Глобалізаційних процесів зазнають абсолютно всі сфери життя суспільства. Без перебільшення відзначимо, що взаємовідносини між людьми і державою мають будуватися відповідно до існуючих норм права, як основного регулятора оцінки взаємовідносин.

У рамках глобалізації позитивним є запозичення міжнародного досвіду застосування норм права. Відмітимо зміну цінностей, зокрема, в плані мети покарання за злочин. Якщо раніше за вчинення суспільно-небезпечного діяння неминуче слідувало покарання — притягнення до відповідальності, то нині — в умовах гуманізації законодавства — основним принципом є не покарання за злочин, а виправлення особи, яка його вчинила. Мова йде про вчинення злочинів невеликої або середньої тяжкості. Згадаймо, наприклад, процедуру медіації, яка лише нещодавно почала діяти в Україні, хоча за кордоном досить давно отримала позитивні результати. Відповідно до процедури медіації добровільно і мирно в позасудовій обстановці вирішуються спори з цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим).

Отже, повертаючись до визначення поняття глобалізації, необхідно додати, що насправді їх набагато більше і єдиної думки все ж науковці не дійшли щодо його розуміння. Тож, за результатами розгляду основних явищ, які існують у тісному зв'язку із правовою культурою населення, а точніше сказати, є його індикатором оцінки рівня правової культури населення, можемо навести визначення глобалізації, яке, на нашу думку, відповідає реаліям та вимогам сьогодення.

Отже, глобалізаційні процеси у сфері правового виховання — це безперервний процес застосування надбань людства усіх сфер життєдіяльності суспільства з метою впливу сильніших на слабших для досягнення єдиної мети — побудова могутніх правових держав, де цінують і поважають права, свободи та законні інтереси кожного та співіснують задля миру і безпеки людства.

Висновки

Тисячі років назад почало формуватися уявлення, що власні права можна захищати, саме тоді почали на основі загальнолюдських та моральних цінностей, перші правові норми. Це сприяло формуванню розуміння необхідності правового виховання і культури населення. Почали з'являтися методи взаємодії і впливу держави на громадянина.

В епоху глобалізації інтернет ресурси, безперечно, спрощують вплив навчання соціальних мас, проте й спостерігається досить великий масштаб роботи законодавчих органів, які з розвитком суспільних відносин та прогресу, мають врегульовувати відносини. Тому виникає, з однієї сторони, необхідність врегулювання нових суспільних відносин, які пов'язані з розвитком новітніх технологій, з іншої — трансформація суспільних відносин у законодавчі акти, що переобтяжує законодавчу базу. Крім того, сильні держави на міжнародній арені «диктують» правила країнам, які хочуть стати частиною глобального простору та ефективно розвиватися.

У результаті дослідження сформульовано авторське визначення глобалізаційних процесів у сфері правового виховання, тобто безперервний процес застосування надбань людства усіх сфер життєдіяльності суспільства з метою впливу сильніших на слабших для досягнення єдиної мети — побудова могутніх правових держав, де цінують і поважають права, свободи та законні інтереси кожного та співіснують задля миру і безпеки людства.

Крім того, наведено приклад реформування французького права та окреслено основну суспільну проблему в Україні за значущістю, якою є корупція. На основі цієї інформації сформульовано причини невисокого рівня правової культури населення в Україні, серед яких корупція, безробіття, зловживання службовим становищем, втрата довіри громадян до органів державної влади, пасивність у захисті своїх прав і законних інтересів.

Нині правова освіта не може охоплюватися лише інформаційною сферою. Вона має сприяти формуванню високого рівня правосвідомості та правової культури громадян, вихованню неухильного дотримання норм чинного законодавства, правомірної поведінки особи та здобуттю знань й умінь орієнтуватися у правовому просторі. Саме тому Українська держава потребує проведення реформи в освітній сфері, одним із напрямків якої має бути ретельне вивчення основ права усіма суб'єктами.

Найбільш ефективним інструментом підвищення правової культури населення, вважаємо правову освіту, яка має здійснюватися обов'язково у закладах юридичного та неюридичного спрямування, а також серед усього населення держави.

Вважаємо, що врегульовувати правоосвітні відносини в державі мають на рівні саме закону, що випливає із Основного Закону. Тому є гостра необхідність систематизувати правоосвітні норми і врегулювати відносини розробивши і прийнявши Закон України «Про правову освіту». В сукупності із заходами по запобіганню злочинності норми такого закону зможуть мінімізувати різноманітні прояви деформації правосвідомості, в тому числі правового нігілізму і як наслідок, підняття правової культури і свідомості громадян.

У роботі виділено напрямки правового навчання, яке має здійснюватися у начальних закладах юридичного та неюридичного спрямування, серед яких теоретичний, практичний, профілактичний, інформаційний, науково-просвітницький, консультаційний.

Зважаючи на важливе значення правової освіти в житті кожного громадянина та держави, слід звернути увагу на те, що здобуття правових знань громадянами лише через навчальні заклади лишає поза увагою значну частину населення, тобто осіб, які вже не навчаються. Як наслідок, на сьогоднішній день правова освіченість дорослого населення знаходиться на вкрай низькому рівні. Про це свідчить, наприклад, те, що громадяни не знають, до яких державних органів чи посадових осіб їм слід звертатися за захистом своїх порушених прав тощо [9. С. 125]. Саме тому, розглядаючи правове виховання як основний засіб, спрямований на підвищення правосвідомості та правової культури громадян, вважаємо за необхідне акцентувати увагу на тому, що вони повинні здійснюватися серед усіх верств населення, а не лише тих, які навчаються.

Очевидно, право в первозданному вигляді, яке з'явилося тисячі років тому, перетворилося в залежності від цінностей, які нині для суспільства є надважливим. Зрозуміло, що найвищою соціальною цінністю є людина.

Проте події сьогодення, які відбуваються в Україні у зв'язку з військовою агресією, внесло певні корективи у зазначений вище лозунг. Однак, суспільство має розуміти, що цивілізований світ не лишив без підтримки Україну, адже геополітичне винищення всього українського — це проблема не лише України, а загроза світовій безпеці у всіх сферах життєдіяльності держав. Надаючи фінансову, гуманітарну, військову та іншу допомогу, держави-союзники та друзі тим самим допомагають у боротьбі за незалежність та відновленні миру на українській землі.

Безперечно, абсолютно всі правові й соціальні норми, інтереси обертуються навколо людини, усі процеси, які переживає право та відносини у державі зводяться до того, щоб оберігати та захищати інтереси людини і громадянина, тобто в цілому населення тієї або іншої держави, а без культурного виховання в правовому аспекті захистити права, свободи та інтереси неможливо. Правове виховання неможливе без прищеплення правових цінностей, взаємоповаги, справедливості, законності, які є основою для побудови могутньої правової держави та взаємовідносин на міжнародному рівні.

Література

- [1] Актуальні проблеми юридичної освіти та науки в Україні. 2016. : монографія / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 361 с.
- [2] Діти в умовах глобалізації та інформатизації суспільства (правовий аспект). 2021. : монографія / за ред. Б. І. Андрусишина, В. Ю. Стеценко. Київ, 234 с.
- [3] Головченко В. В. 2005. Право в житті людини : статті. Київ : Оріяни, 336 с.

- [4] Громадянське суспільство в Україні: сучасний стан, виклики, стратегія модернізації. 2021. Т.3. Громадянське суспільство і держава: правові проблеми взаємодії в контексті модернізації та євроінтеграції України / За ред. Ю.С. Шемшученка і О.В. Скрипнюка. Львів, 548 с.
- [5] Корупція в Україні. 2020. Розуміння, сприйняття, поширеність. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/Corruption_Survey_2020_Presentation_Info-Sapiens.pdf
- [6] Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська Комісія). 2011. Верховенство права. Доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року). *Право України*. № 10. С. 168–184.
- [7] Кончаковська В.В., Макарова О.В., Карнаух А.А. 2022.Негативний вплив смартфонів та соціальних мереж на формування девіантної поведінки у неповнолітніх. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 12. С. 348–350. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-12/87>
- [8] Кончаковська В.В., Макарова О.В. 2021. Причини формування криміногенної поведінки у неповнолітніх. *Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова. Серія 18: Економіка і право*, №36 С. 54-58. <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2021.36.08>
- [9] Макарова О. В. 2010. Правовий нігілізм: теоретико-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 199 с.
- [10] Макарова О. В., Крилова Ю. І. 2015. Проблеми формування правової культури в українському суспільстві. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право*. Вип. 30. С. 104–108.
- [11] Токарчук О. В. 2019. Розвиток державно-правових учень представниками української еміграції (1920–1930-і рр.) : монографія. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 477 с.
- [12] Херкевич Т. 2021 Глобалізація в Україні: позитивні та негативні наслідки. *Universe : молодіжне інтерне-радіо*. URL: <http://universe.zp.ua/?p=26123#:~:text>
- [13] Целуйко М. Ф. 2015. Зарубіжний досвід компетентно-правової культури в механізмі формування та реалізації права й можливості його використання в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. №17. Т.1. С.25–27.
- [14] Шемшученко Ю. С. 2021. Правове виховання як запорука формування зрілого громадянського суспільства. *Наукові засади державотворення : історія, сучасність і перспективи* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ, С. 282–296.
- [15] Що таке глобалізація? 2010. *Голос України* : газета Верховної Ради України від 20 січня 2010 року.
- [16] Яковлев А. А. 2020. Принципи правової держави та їх забезпечення у розвитку конституційного процесу. *Право та інновації*. № 4. С. 183–189. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/16.11.2020/16.11.2020_35.pdf

References

- [1] Aktualni problemy yurydychnoi osvity ta nauky v Ukraini. 2016. : monohrafiia / za red. Yu. S. Shemshuchenka. Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 361 s.
- [2] Dity v umovakh hlobalizatsii ta informatyzatsii suspilstva (pravovyi aspekt). 2021. : monohrafiia / za red. B. I. Andrusyshyna, V. Yu. Stetsenko. Kyiv, 234 s.
- [3] Holovchenko V. V. 2005. Pravo v zhytti liudyny : statti. Kyiv : Oriiany, 336 s.
- [4] Hromadianske suspilstvo v Ukraini: suchasnyi stan, vyklyky, stratehiia modernizatsii. 2021. T.3. Hromadianske suspilstvo i derzhava: pravovi problemy vzaiemodii v konteksti modernizatsii ta yevrointehratsii Ukrainy / Za red. Yu.S. Shemshuchenka i O.V. Skrypniuka. Lviv, 548 s.
- [5] Koruptsiia v Ukraini. 2020. Rozuminnia, spryiniattia, poshyrenist. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/Corruption_Survey_2020_Presentation_Info-Sapiens.pdf
- [6] Ievropeiska komisiia «Za demokratiiu cherez pravo» (Venetsiiska Komisiia). 2011. Verkhovenstvo prava. Dopovid, skhvalena Venetsiiskoiu Komisiieiu na 86-mu plenarnomu zasidanni (Venetsiia, 25–26 bereznia 2011 roku). *Pravo Ukrainy*. № 10. S. 168–184.
- [7] Konchakovska V.V., Makarova O.V., Karnaukh A.A. 2022. Nehatyvnyi vplyv smartfoniv ta sotsialnykh merezh na formuvannia deviantnoi povedinky u nepovnolitnikh. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. №12. S. 348–350. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-12/87>
- [8] Konchakovska V.V., Makarova O.V. 2021. Prychyny formuvannia kryminohennoi povedinky u nepovnolitnikh. *Naukovyi chasopys NPU imeni MP Drahomanova. Seriiia 18: Ekonomika i pravo*, №36 S. 54–58. <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2021.36.08>
- [9] Makarova O. V. 2010. Pravovyi nihilizm: teoretyko-pravovyi aspekt : dys. ... kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.01 / Nats ped. un-t im. M. P. Drahomanova. Kyiv, 199 s.
- [10] Makarova O. V., Krylova Yu. I. 2015. Problemy formuvannia pravovoi kultury v ukrainskomu suspilstvi. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 18: Ekonomika i pravo*. Vyp. 30. S. 104–108.
- [11] Tokarchuk O. V. 2019. Rozvytok derzhavno-pravovykh uchen predstavnykamy ukrainskoi emihratsii (1920–1930-i rr.) : monohrafiia. Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 477 s.
- [12] Kherkevych T. 2021 Hlobalizatsiia v Ukraini: pozytyvni ta nehatyvni naslidky. Universe : molodizhne interne-radio. URL: <http://universe.zp.ua/?p=26123#:~:text>
- [13] Tseluiko M. F. 2015. Zarubizhnyi dosvid kompetentno-pravovoi kultury v mekhanizmi formuvannia ta realizatsii prava y mozhlyvosti yoho vykorystannia v Ukraini. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiia*. №17. T.1. S. 25–27.
- [14] Shemshuchenko Yu. S. 2021. Pravove vykhovannia yak zaporuka formuvannia zriloho hromadianskoho suspilstva. *Naukovi zasady derzhavotvorennya : istoriia, suchasnist i perspektyvy : materialy mizhnarodnoi nauko-vo-praktychnoi konferentsii*. Kyiv, S. 282–296.

- [15] Shcho take hlobalizatsiia? 2010. Holos Ukrainy : hazeta Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 20 sichnia 2010 roku.
- [16] Iakovliev A. A. 2020. Pryntsypy pravovoi derzhavy ta yikh zabezpechennia u rozvytku konstitutsiinoho protsesu. *Pravo ta innovatsii*. № 4. S. 183–189. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/16.11.2020/16.11.2020_35.pdf